

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006

Müzik ve edebiyat disiplinlerinin etkileşimi

Sarper Özsan

Söyleşimizin adı: Müzik ve Edebiyat disiplinlerinin etkileşimi. Bu adı uzun buluyorsanız kısaca "Müzik ve Edebiyat" da diyebiliriz.

Biz bu söyleşimiz de Müzik ve Edebiyat yapıtlarının birlikteliğini irdeleyeceğiz. Bir müzik yapıtının edebiyata yansması ya da bir edebiyat yapıtının müziklenmesini konuşacağız. Ya da başka bir deyişle bir sanat türü olan müziğin, bir başka sanat türü olan edebiyatla buluşmasını konu alacağız; bunun koşullarını araştıracağız.

Tüm sanat türleri birbirleriyle ilişki içindedir.

Önce şunu saptamalıyız ki, yalnızca müzikle edebiyat değil, hemen bütün sanat türleri (başka bir deyişle disiplinleri) sanat tarihi boyunca birbirleriyle ilişki içinde olmuşlardır:

Heykel ya da kabartmalar ise mimarinin yalnızca iç mekanlarında değil, dışında, çevresinde de çokça kullanılmıştır. Hatta mimaride onlarca heykelin ya da kabartmanın, sütun, çatı süsü, duvar süsü gibi yapı elemanı olarak kullanıldığı birçok örnek vardır.

Sahne sanatlarından Tiyatro, sahnede oynanmanın dışında başlı başına bir edebiyat türü ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla edebiyatla iç içedir. Bundan başka birçok sahne oyunu -özellikle çağımızda- müzikten destek alır. Opera ise tümüyle müzikli bir tiyatro oyunu sayılabilir. Bunun gibi dans sanatı da müzik ve edebiyatsız düşünülemez. Örneğin, resim ve heykelle mimari oldukça birbirlerine çok yakışır. Başta kiliseler olmak üzere pek çok dinsel mekanın duvarlarında, tavanlarında freskler, ikonlar, mozaikler yer alır. Saraylardan en alçakgönüllü evlere kadar pek çok yaşama mekanının duvarlarını resimler, fotoğraflar süsler.

Masal, öykü, roman kitaplarında çoğu kez konuyla ilgili resimlere, rastlamışızdır.

Musorski'nin "Bir Sergiden Tablolar" yapıtında ise müzik, sergideki tabloları tek tek anlatmaktadır. Yani bu yapıtta, müzik ile resim buluşmuştur.

Hele 20. yüzyılın insanlara armağan ettiği sinema sanatı, daha doğarken müzikle birlikte var olmuştur.

Örnekleri daha da çoğaltmaya gerek yok. Ama bu durum, sanat türlerinin kendi başlarına var olmalarının yanı sıra, birbirlerinden de destek aldıklarını, birbirleriyle zaman zaman buluştuklarını gösteriyor.

Sanat türleri arasındaki bu birleşmenin nedeni nedir?

Gerçek yaşamda doğa, dışımızdaki varlıklarla -dolayısıyla yaşamla- ilgili bağı kurabilmemiz için biz insanoğlunu, beş duyu ve bir de akılla donatmıştır. Beş duyumuzla algıladığımız duyumlarımızı, aklımızla çözümleyip (analiz) birleştirerek (sentez) sonuçlara varır, dışımızdaki varlıklarla ilişkimizi ayarlar, yaşamımızı ancak böyle sürdürebiliriz.

Oysa müzik, bildiğimiz gibi yalnızca işitme duyumuza yönelik bir sanat dalıdır. Resim, heykel ise, görme duyumuza yöneliktir. Sahne ve perde sanatları ise hem işitme hem de görme duyumlarımız için yapılırlar. Yani sanatlar en çok iki duyumuza yöneliktir.

Her türlü sanat, son çözümlemeye yaşamın bir yansımasıdır. Bu durumda, gerçekte beş duyumuz ve aklımızla anladığımız yaşamı, nasıl oluyor da sanat yapıtlarında tek, ya da en çok iki duyumuzla canlandırabiliyoruz? Buna şöyle cevap vermek gerektiği inancındayım: Sanat yapıtı karşısında tek ya da iki duyumuzla elde ettiğimiz algılanımları, beynimizin bir işleminden geçirecek, o güne kadar edindiğimiz bilgi, görgü, deneyim ve yaşanmışlıklarımızı, çağrışım yoluyla hatırlayarak canlandırabiliyoruz. Bu durumda sanatlar birbirine yardımcı olduklarında yaşamı daha açık, somut ve anlaşılır yansıtıyor olurlar. Bu da doğal olarak sanat yoluyla yansıtılan yaşamın anlaşılmasını kolaylaştıran bir olgudur. Sanatlar arasındaki bu türlü birleşmelerin nedeni budur?

Hangi müzik türleri edebiyatla ilişki içinde olabilir?

Müziğin kendi içinde birçok alt türü vardır. Bu türlerin bazılarının edebiyatla ilişkileri yoktur. Örneğin kimi yapıtlar **salt müzik** türleridir. Yani müzik sanatının isterlerine, müzikal kompozisyon kurallarına göre yaratılmışlardır. Bu tür müzikler bir şey anlatmazlar, yalnızca kendi içindeki ritmik, ezgisel, armonik, biçimsel vb. dengeleri gözetirler.

Oysa müziğin edebiyatla ilişki kurabilmesi için öncelikle bir şeyler anlatması gerekir. Bir şeyler anlatan, bir konusu olan müziklere "Programlı Müzik" adı verilir. Ancak bir şeyler anlatan, programlı müziklerin de bazılarının edebiyatla ilişkisi olmayabilir.

Örneğin, Rimski Korsakof'un ünlü "Arının Uçuşu" adlı parçası, adı üstünde, yalnızca arının uçuşunu yansıtan bir yapıttır. Herhangi bir edebi yapıta dayanmaz. Programlı olmasına rağmen bu tür yapıtlar bizim konumuzun dışında kalmaktadır.

MÜZİK DİNLETİMİ: 1. Rimski KORSAKOF: Arının Uçuşu

Olivier Massien'in Kuşlar Katalogu adlı yapıtı da doğada rastladığı ve ilginç bulup seslerini teybe alarak bu sesleri piyano olanakları içinde taklit ederek oluşturulmuş bir programlı müziktir. Ama bu yapıtın da edebiyatla ilişkisi yoktur.

MÜZİK DİNLETİMİ: 2. Olivier MESSIAN: Kuşlar Katalogu - L'Alouette Calandrelle (Calandrelle Tarla Kuşu)

Modest Musorski'nin, az önce sözünü ettiğimiz "Bir Sergiden Tablolar" adlı yapıtı da programlı bir müziktir. Ama müzik-edebiyat buluşmasının değil, olsa olsa müzik-resim buluşmasının örneği olabilir.

MÜZİK DİNLETİMİ: 3. Modest MUSORSKİ: Bir Sergiden Tablolar - 6. Tablo: Biri zengin ve şişman, öteki yoksul ve zayıf iki Polonya Yahudi'sinin konuşması

Demek ki, bir müziğin edebiyatla ilişkisi olabilmesi için önce bir şeyler anlatması (yani programlı bir müzik olması), daha sonra da anlattıklarını edebiyat yapıtlarından alması gerekir.

Hangi edebiyat türleri müzikle ilişki içinde olabilir?

Öte yandan Müzik-Edebiyat buluşmasının gerçekleşmesine, bazı edebiyat türleri olanak vermez. Edebiyat dalı içinde öyle türler vardır ki, müziklenmesi hem olanaksızdır hem de zaten bu türlerin müziklenmesinin gereği yoktur. Başka bir anlatımla müzik, edebiyatın o türlerine bir şey katmaz; o türlerle uyumsuz.

Örneğin, makale, mektup, anı, deneme, biyografi gibi edebiyat türleri bugüne kadar müziklenmemiştiğinde bir oluşumun, bir gelişimin bulunmadığı, bir olayın anlatılmadığı, yalnızca düşünsel birtakım kavramların irdelendiği vb. yapıtlar, müziklenmeye elverişli değildir. Dikkat edilirse müziklenmiş edebiyat yapıtları arasında en başarılı olanlar, içinde hareket olan, yaşam içinde bir olayı anlatan ve neşe, hüznün, gerginlik, coşkunluk, kahramanlık, sevgi, aşk, içtenlik... gibi insani özelliklerin bulunduğu yapıtlardır. Bu özellikler müzikte yaratılan "karakterlerle" yansıtılabilir. Başka bir anlatımla, bestelenen müziğin, dinleyende bu özellikleri çağrıştıracak biçimde kurulması gerekmektedir. Edebiyat türleri içinde Destanlar, masallar, öyküler, romanlar, anlattıkları olaylar ve çoğu kez bünyelerinde barındırdıkları dinamizmle müziklenmeye çok elverişlidir.

Programlı Müzik nedir?

Doğayı, doğa olaylarını, toplumsal olayları, kişileri, kişilerin karakterlerini, yaşamda insanların zaman zaman içinde buldukları psikolojik durumları (örneğin: neşeli, hüznü, heyecanlı, coşkulu, kahramanca, duygulu, hırçın, şakacı, sevgi ya da aşk duygusuyla dolu vb. oldukları durumlar) insanların yaşadıkları olayları, bunlar karşısındaki etkilenimlerini vb., besteciler, ellerindeki çalgı, orkestra, ses kapasitesi gibi materyalleri, müzikal kompozisyon kurallarına göre işleyerek anlatabilirler.

Senfonik Şiir nedir?

İşte bu türlü bir şeyler bir konusu olan müziklere "Programlı Müzik" dendiğini söylemiştik. Konulu müziğin büyük orkestral boyutlarda ele alındığı, derin konuların işlendiği, müzik sanatının en ince anlatım tekniklerinin kullanıldığı programlı müzikler ise ayrı bir tür olarak Liszt'in verdiği adla "Senfonik Şiir" adıyla anılır.. Senfonik Şiir, programlı müziğin tepe noktasıdır. Bazı Senfonik Şiirlerde anlatım, bir doğa parçasını, ya da bir olayı yansıtmının ötesine geçmiş, karakterlerin derinlemesine işlendiği (Liszt- Faust Senfonisi), şiirin düşsel imgelerinin canlandırıldığı (List-Prelüdlere Senfonik Şiiri), hatta felsefenin soyut labirentlerinde dolaşıldığı bir durum almıştır. (R. Strauss-F. Nietzsche- Böyle Dedi Zerdüş, ve Ölüm ve Nura Bürünüş Senfonik şiirleri vb.). Ünlü Macar romantik besteci Franz Liszt'le 19. yüzyılın ortalarından başlayarak günümüze kadar gelen bu türde, özellikle 20. yüzyılın başlarında birçok besteci, müzik-edebiyat buluşmasının yetkin örneklerini içeren yapıtlar vermişlerdir.

Şimdi bir Senfonik Şiir örneği dinleyelim:

(Prelüdlere)

"Prelüdlere", Fransız ozan Alphonse Lamartine'in "Yeni Şiirsel Meditasyonlar (Nouvelles Meditations Poétiques)" adlı şiir dizisinin onbeşincisidir. Şiir, yaşam ve onun karşısında mücadele eden insana felsefi yaklaşımlarda bulunmaktadır. Sözler şöyledir: "Yaşam, en ciddi ve törensiz notası ölüme göre düzenlenmiş, bilinmeyen bir şarkıya göre yazılmış bir prelüdlere dizisi değil midir? Her yaşamın büyüğü günbatımı aştı; fakat bu ilk zevkli mutluluğun üzerinde esen fırtınanın ölümcül soluğuyla gençliğin hayalleri mahvolur. Kötü kaderle zalimce ezilen ruhlar, fırtına geçince kırsal hayatın huzuru içinde anılarını tekrar canlandırmayı arzu etmez mi? Ama insan kendini doğanın kucağında rahat bırakmayı istemez. Ancak trompet sinyali duyulunca, mücadeleye atılır; benliğini ve tüm gücünü tekrar kazanmak için tehlikeye koşar." (İrkin Aktüze, Müziği Okumak, Cilt 3, s.1274)

Liszt'in yazdığı müzik, şiirin genel yapısına uygunluk göstermektedir. Yaşam felsefesinin yapıldığı ilk bölüm, sakin başlar. Ama Liszt aynen yaşamda olduğu gibi, yükselen ve alçalan, sakin ve gergin, mücadeleli bir yaşam tablosu çizmiştir. Sakin, lirik temaların ardından müzik giderek hızlanmakta, gerilim artmakta ve tansiyon yükselmektedir. Ancak yaşamda hiçbir gerilim sürekli olmaz. (Böyle olsa, bu türlü sürekli bir gerginliğe hiçbir insan dayanamaz.) Yaşam, aslında bir gerginlikler ve yumuşamalar yumağıdır. Liszt, "aşk", "hayallerin mahvolması",

"kırsal hayatın huzuru" temalarının geldiği yerlerde tansiyonu düşürmüş, yaşam mücadelesinin yükseldiği yerlerde gerilimi artırmıştır. Böylelikle hem şiirde sözü edilen yaşamın inişli çıkışlı durumunu, hem de Romantik müziğin önemli bir öğesi olan karşıtlıkların dengesini başarılı bir biçimde kurmuştur. Hatta Liszt, şiirin sonunda belirtilen söylemin anlamını da aşarak, "tüm gücünü tekrar kazanmak için tehlikeye koşma" etkinliğini; müziğiyle ve orkestrasyonu ile bir zafer coşkunluğuna dönüştürmüştür.

MÜZİK DİNLETİMİ: 4 - Franz LISZT - Prelüdlar (Senfonik Şiir No. 3) Bu kez değişik karakterli, felsefi anlatımdan çok aksiyona veren, daha hareketli bir senfonik şiiri ele alalım:

(Till Eulenspiegel)

Konusu bir halk masalından alınmış olan "Till Eulenspiegel'in Neşeli Maceraları", senfonik şiir dalında Liszt'ten sonra en önemli yapıtlara imza atmış olan Richard Strauss'un çok bilinen ve sevilen senfonik şiirlerinden biridir. Till Eulenspiegel, 1300'lü yıllarda Almanya'da yaşamış olan gezginci bir içşidir. Fakat aynen bizim Nasrettin Hoca'mız gibi, maceraları kuşaktan kuşağa anlatıldığına göre, demek ki halkın belleğinde ve gönlünde çok yer etmiş birisidir. Her gittiği yerde öyle olmadık davranışlar sergiler ve şakalar yapar ki, herkesi hayretten hayrete düşürür. Kimilerini sinirlendirir. Sürekli kılık değiştirir. Yaşamı nerdeyse şaka yapmak üzere geçen bir kişidir. Halktan kişilerden, yüksek rütbeli kişilere, hatta krallara kadar pek çok kişi nasibini alır bu şakalardan... Bu kadar acı davranıp birçok yerde çizmeyi de aşınca, günün birinde yakalanıp idam edilir. Müzik işte bu hareketli ve renkli kişiyi ve onun yaşamını anlatır.

MÜZİK DİNLETİMİ: 5. Richard STRAUSS - Till Eulenspiegel'in Neşeli Maceraları

Sözlü müzik ve insan sesi

Görüldüğü gibi bir besteci için Senfonik Şiir gibi salt çalgısal müzikle bir konuyu (hele az önce dinlediğimiz örnekte olduğu gibi böylesine soyut ve felsefi bir konuyu) "anlatmak" çok zordur. Ama bir dinleyici için bunları "anlamak" daha zordur. Çünkü müzik, sanat dallarının en soyut olanıdır. Örneğin, az önce dinlediğimiz müzikleri ben anlatmasam, sizler başka türlü yorumlayabilir, başka senaryolar kurabilir, gözünüzün önüne bambaşka tablolar getirebilirsiniz. Ya da duruma başka bir açıdan bakalım; örneğin, Liszt'in Prelüdlar'ı için yaptığım yorumu, başka birçok müzik için de yapmak olanak dışı değildir. Hatta programlı olmayan, yani herhangi bir şey anlatmayan salt müzikleri bile, kafamızda bir senaryo yaratıp dinlemek olanak dışı değildir. (Özellikle müzikçi olmayan ama müzik dinlemekten büyük mutluluk duyan dinleyicilerin birçoğu dinledikleri müzikleri, kendi kafalarında yarattıkları bir konuyla bütünleştirir.) Bu çok normaldir; garipsenecek ya da eleştirecek bir yan yoktur. Ama gene de, bir karışıklığa meydan vermemek için, özellikle senfonik şiir gibi programlı müzikleri dinlemeden önce, müziğin konusuyla, dayandığı edebi yapıyla ilgili bilgi sahibi olmak çok önemlidir.

Ama işin içine müziklenecek bir söz girdi mi işler değişir. Bir edebiyat yapıtının sözleri müziklenmişse bu, anlatımı büyük ölçüde güçlendirir; anlaşılmayı kolaylaştırır. Çünkü sözler, anlatılmak isteneni yoruma gerek kalmayacak kadar dolaysız bir biçimde iletir. Bu durumda sözlerle eşlik eden müziğe yalnızca sözlerin anlamlarını desteklemek görevi kalır. Kaldı ki, sözlü müziğin çok büyük bir avantajı daha vardır: İnsan sesini, yani en etkili ve güçlü bir ses materyalini müziğe katmak...

İşte bu nedenle bir edebiyat yapıtının sözlerinin yapısı doğrudan müziklenmeye elverişliyse bu sözler bestelenir. Değilse, bu yapıtın sözleri, bestelenmeye elverişli bir duruma gelecek biçimde değişime uğratılır. Örneğin bir roman, birebir (yani hiçbir sözcüğü atlanmadan) müziklenemez. Kitap 60 - 70 sayfalık küçük bir yapıt bile olsa, onun için günler geceler süren bir müzik yazmak gerekir. Çünkü müzik işin içine girdiğinde sözler, konuşma temposundan 5 -10 kat yavaşlar. Bu nedenle 2 saat süren birçok operanın librettoları (metinleri) 25 - 30 sayfayı geçmez. Bu durumda metni bestelenecek yapıtların, özenle kısaltılması ve bestelenmeye uygun bir duruma getirilmesi gerekir.

Bir başka yol da, bilinen herhangi bir edebiyat yapıtından müzik için değil de doğrudan, bestelenmeye uygun yapıtlar yaratmaktır. Bazı operaların ve müzikallerin librettoları, bir 20. yüzyıl sanatı olan filmlerin senaryoları bu türlü yazılmıştır

Eğer halk müziklerini saymazsak, batı kültürü içinde sözlü müziğin en önemli destekçisi kilise olmuştur. Kilise ve din uluları, Hristiyanlığın çıkışından bu yana müziği. (doğal olarak sözlü müziği) dinlerinin yaygınlaşmasının ve toplumsal birliğin en önemli aracı olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Ortaçağ'dan Rönesansa kadar sözlü müzik (öteki adıyla vokal müzik) denince ilk akla gelen, dinsel müziktir.

Dinin 19. yüzyılın başlarına kadar toplumun ve kişilerin yaşamını etkileyen en başta gelen kurum olması nedeniyle bütün besteciler dinsel yapıtlar vermişlerdir. Missa, Motet, Orotoryo, Passion gibi adlar alan dinsel vokal müzik türlerinin bazıları doğrudan İncil metinlerinin bestelenmesiyle oluşuyordu. Bazıları ise İncil dışında yazılmış ve gene İsa, Meryem gibi dinsel kişileri konu alan müziklerdi. Şimdi onlardan birini dinleyelim: Pergolesi'nin Stabat Mater'i...

(Stabat Mater)

1300'lü yılların başlarında İtalya'da şair Jacoponus de Benedicts tarafından yazıldığı sanılan Stabat Mater, 16. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına kadar (yani dörtüzyıl boyunca) birçok besteci tarafından bestelenmiştir. Stabat Mater, çarımha gerilmiş İsa'nın önünde Meryem'in acılarını, yakınmalarını dile getiren dinsel içerikli bir metindir. Bizim dinleyeceğimiz müzik, Giovanni Battista Pergolesi'nin bestesidir. Şimdi, bu metin üzerine bestelenen müzikler arasında en beğenilen ve çalınan bu yapıtı dinleyelim: Dinleyeceğimiz bu bölümde Meryem'in, oğlunun asılı olduğu haçın önünde acı içinde durduğu dile getirilmektedir. Müziğin başında, orkestrada ve insan sesinin girdiği yerde, bazı

seslerin gecikmeli hareketinden doğan ve arka arkaya gelen sert tınlayışlı (dissonans) seslerin, Meryem'in acılarını dile getirmek için çok uygun düştüğünü düşünüyorum.

MÜZİK DİNLETİMİ: 6. Giovanni Battista PERGOLESİ: Stabat Mater

Operanın doğuşu:

Rönesans süreci içinde doğup gelişen ve Avrupa'nın birçok yerine yayılan Madrigal, dindışı bir müzik türü idi. 16. yüzyılın sonlarında, aynı konu çevresinde yazılmış Madrigaller, arka arkaya söylenir oldular. Buna "Madrigal Komedi" adı veriliyordu. Gerçi bu durumda konu tamamlanmış oluyordu ama arka arkaya söylenen madrigaller gene de birbirinden kopuk kalıyordu. Bu kopukluğun giderilmesi için zamanla madrigallerin aralarına, konuşmayla, müzik arası söylenen Reçitatif bağlaçları konuldu. Bu uygulamaya yalnızca söyleme değil, konuyu sahne üzerinde oynayarak canlandırma da katılınca, solo şarkılı, korolu, orkestralı, hatta danslı bir sahne sanatı olan Opera ortaya çıktı. Opera, yaklaşık dörtüzy yıldır gelişerek ve değişen estetik duyarlıklara uyum sağlayarak bu güne kadar geldi.

(Orfeo ve Euridice)

Şimdi Alman besteci Christoph Willibald GLUCK'un 1760'larda bestelediği "Orpheus ve Euridice" operasının korolu final parçasını dinleyelim:

Konu, Yunan mitolojisinden alınmadır: Orpheus, çok güzel el şarkı söyleyen ve lir çalan bir çobandır. Çok sevdiği eşi Euridice ölünce, mezarı başında ona yaktığı ağıtları duyan Tanrılar çok etkilenirler ve Aşk Tanrısı Amor'u yeryüzüne göndererek, Orpheus'un Ölüler diyarı Hades'e gelip eşi Euridice'yi alarak, yeryüzüne götürebileceğini iletirler. Yalnız tek şart vardır: Dönüş yolunda, ölüler diyarını terk edene kadar Orpheus arkaya dönüp Euridice'ye bakmayacaktır. Maceralı bir yolculuktan sonra Orpheus Ölüler diyarında Euridice'yi bulur. Ancak eşine duyduğu sevgi ve özlem sonucu dayanamaz ve küçük bir bakış fırlatır. Euridice hemen cansız yere yıkılır. Bunun üzerine Orpheus, liriyle çok duygulu bir şarkıyla Tanrılara yakararak eşinin tekrar kendisine verilmesini ister. Tanrılar, bu güzel ve içten şarkı karşısında yumuşarlar ve Euridice'yi tekrar Orpheus'a bağışlarlar. Opera, sevgiyi kutsayan parlak bir final parçası ile biter. Bu parçanın nakaratı şöyledir:

"Sevgi büyüktür , o her şeyden üstündür. Her varlık ona tapınır. O öyle bir esirliktir ki, özgürlüğe bile tercih edilir."

Görüldüğü gibi işin içine Tanrılar karışsa da, sonuçta insanın yaşamı, dramı, sevgisi vb. konu ediliyor.

MÜZİK DİNLETİMİ: 7. Christoph Willibald GLUCK - Orfeo ve Euridice Operasından Final

Romantik dönem İtalyan opera bestecisi Giacomo Puccini'nin La Boheme operası, edebiyat ve müzik buluşmasının güzel bir örneğidir. Besteci, 19. yüzyıl Paris'inde, yoksulluk içinde derbeder bir yaşam süren ancak yaşamasını, eğlenmesini bilen ve gelecekte umutlarını kesmeyen genç sanatçıların ve öğrencilerin yaşamlarını konu alan Henri Murger'in "Scenes de la Vie de Boheme - Bohem Hayatından Sahneler" romanından çok etkilenmiş ve bestelemeye karar vermiştir. Ancak romanın tümünü değil, görsel ve müzikal olarak sunduğu olanaklarla opera olmaya çok elverişli olan yalnızca bir bölümünü seçmiştir. Ancak romanın bu bölümü, opera sanatına uygun değişiklikler yapmak üzere Giuseppe Giacosa ve Luigi Illica tarafından bir opera metni (libretto) biçimine getirilmiştir.

Paris'in bohem semti Montmartre'da eski bir evin çatı katını paylaşan ressam, filozof, şair ve müzikçi dört arkadaşın şair Rodolfo ile, bir Noel gecesi görüp aşık olduğu yoksul ve güzel dikişçi kız Mimi arasında oluşan aşk, birkaç ay sonra Mimi'nin yakalandığı hastalıktan ölmesiyle dramatik bir biçimde sona erer. Şimdi, Mimi'nin öldüğünü fark ettiği anda onun üzerine kapanıp ağlayarak acısını dile getiren Rodolfo'nun dramatik sahnesini dinleyeceğiz. Puccini, müziği, orkestrasyonu, nüansı ve konuşur gibi kullandığı şan tekniğiyle, bu sahneyi tüyleri ürperten gerçekçi bir biçimde canlandırmıştır.

MÜZİK DİNLETİMİ: 8. Giacomo PUCCINI - La Boheme, son sahne

Avusturyalı modern besteci Alban Berg'in Wozzeck operası, romandan değil, bir tiyatro yapıtından müziklenmiştir. Zaten çok uzun olmayan metin, bir libretto olarak düzenlenmeye gerek duyulmadan, olduğu gibi bestelenmiştir. Bu oyun, 1800'lerin ilk yarısında yaşayıp, toplumsal çalkantıların içinde, birçok yönetim karşıtı örgüt ve eylemlere katılan, hatta gizlice basılıp halka dağıtılmaya çalışılan bir siyasi bildiri kaleme alan Georg Büchner'e aittir. Siyasal etkinlikleri nedeniyle alınan tutuklama kararından, ülkesinden kaçarak kurtulan Büchner, çok genç bir yaşta (24 yaşında) yakalandığı tifüsten öldüğünde, tümü düzeni eleştiren üç oyunuyla 20. yüzyılın modern akımlarına öncülük etmiştir. İşte Woyzeck, bu oyunlardan biridir. Berg, asıl metinde Woyzeck biçiminde yazılan kahramanımızın adını, kendi yorumuna ve yazmış olduğu müziğe daha uygun gördüğü Wozzeck olarak değiştirmiştir.

Wozzeck, orduda rütbesiz, basit bir erdir. Saf, sakın, iyi kalpli, ezik ve zaman zaman şizofrenik belirtiler gösteren bir kişidir. Toplumsal koşullar ve savaş nedeniyle bir türlü evlenemediği kadını Marie'den küçük bir kızı vardır. Onlara para bulma amacıyla, kendisini tıbbi deneylerinde kobay olarak kullanan kışladaki doktorun odasına gitmektedir. Marie ise, erkeklere ilgisi hayli yüksek tam bir dişidir. Wozzeck'i kışladaki yakışıklı bando şefiyle aldatmaktadır. Bu olayın ortaya çıkması ve çevresindeki kişilerin bu nedenle kendisine alaycı sözler söyleyerek aşağılaması, Wozzeck'i çileden çıkarmakta, kıskançlığını kamçılamaktadır. Sonunda bu baskılara dayanamaz; iyice sarhoş olduğu bir anda Marie'yi yakınlardaki bir gölün kıyısına götürür ve orada bıçaklar. Suç delili bıçağı yok etmek amacıyla gölde daha derine atayım derken kendisi de boğulur. Alban Berg, bu toplumsal dramı modern bir üslupla gerçekçi bir biçimde bestelemiştir. Biz şimdi, doktorun Wozzeck'i, yaptığı deney gereği, idrarını tahlil için kendisine vermesi gerekirken, sokakta yapması nedeniyle aşağılayıp azarladığı bölümü izleyeceğiz.

MÜZİK DİNLETİMİ: 9. Alban BERG - Wozzeck - Doktorun Odası

Şiir ve Müzik:

Farkındaysanız şiirden hiç söz etmedim. Çünkü onu sona sakladım. Hani yemekten sonra yenen tatlı gibi... Çünkü inancım odur ki, hiçbir sanat dalı, hatta edebiyatın diğer türleri bile, şiir kadar müzikle birbiri içinde eriyen, bağdaşık (homojen) bir bütünlük oluşturmaz. Şiir yapısı gereği, içinde çoğu kez, müziğin anlatılmasına olanak sağlayan hareketli sahneler olmasa da, düşünsel ve duyuşsal hatta düşsel yönleri ağır bassada da şiir ile müzik, sanat dalları içinde birbirine en yakışan türlerdir. Ve tarih boyunca şiir ile müzik, büyük bir uyum içinde kopmaz bir bütünlük oluşturmuştur.

Şiir ve müzik birlikteliğinin bütün dillerde karşılığı vardır. Bizim dilimizde bu birlikteliğin karşılığı Türkü, Şarkı'dır. Fransızlar chanson, Almanlar lied, İtalyanlar canto adını vermişlerdir. Yalnızca büyük dillerde değil, tarih içinde en küçük dillerde bile bu birlikteliğin adı konmuştur. Çünkü şarkı söylemek, her toplumun yaşamında vardır.

Opera ne kadar üst sınıflara, şarkı o kadar halkın ve insanın malıdır. Opera söylemek için güzel ve eğitilmiş bir ses, bilgi ve deneyim gereklidir. Oysa şarkıyı herkes söyler. Şarkı söylemek güzel seslilerin tekelinde değildir. Eğer kendini mutlu ediyorsa bir insanın şarkıyı yanlış söyleme hakkı bile vardır. Şarkı söylemek, opera gibi özel bir salon, karmaşık bir organizasyon gerektirmez. Dağ başında da söylenebilir; hamamda da. İşte bütün bu özellikleriyle şarkı, insanın malıdır ve yaşamının kopmaz bir parçasıdır.

Bu alandaki örneklerime, kimin tarafından yazıldığı belli olmayan (yani anonim olan), neşeli bir Fransız Trubadur şarkısıyla başlıyorum: "Voulez vous que je vous chante" (Sizin için bir şarkı söyleyebilir miyim?) Bu parça kuzey Fransa'ya özgü hoş, zevkli bir müziktir. Şarkı, baharın gelişini ve aşkın yeniden canlanışını kutlar. "Trubadur" ise, 12. ya da 13. yüzyıllarda Fransa'da yaygın olan, bizdeki halk ozanlarına benzer gezginci şarkıcılara verilen isimdi.

MÜZİK DİNLETİMİ: 10. Bir Trubadur Şarkısı: "Voulez vous que je vous chante (Sizin için bir şarkı söyleyebilir miyim?)"

Sırada, Rönesans kültürünün meyvelerinden biri olan "Madrigal" v ar. 14. yüzyılda İtalya'da doğan ve tüm Avrupa'ya yayılan Madrigal, şiir - müzik birlikteliğinin o dönemdeki en güzel örneği sayılabilir. Doğa, kırlar, çiçekler, kuşlar, aşk, kadın vb. din dışı konuları ele alan şiirlerin, üç, dört ya da beş şarkıcı için bestelenmiş, çoksesli parçaları Madrigaller. Bir bakıma insan sesleri için yapılmış oda müziği niteliğindedirler. Madrigaller günümüzde karışık korolarla seslendiriliyor.

Dinleyeceğimiz yapıt, 16. yüzyılın ikinci yarısında y aşamış İngiliz besteci Thomas Morley'in "Now is the Month of Maying (Şimdi Bahar Bayramını Kutlama ayıdır)" adlı Madrigaldır. (Elnara Kerimova yönetiminde Orfeon Oda Korosu söylüyor)

MÜZİK DİNLETİMİ: 11. Thomas MORLEY: Madrigal "Now is the Month of Maying (Şimdi Bahar Bayramını Kutlama Ayıdır)"

Şiir - Müzik birlikteliği 19. yüzyılda yepyeni bir anlam kazandı. Klasik ve Romantik besteciler, piyano eşliğiyle tek şarkıcı için besteledikleri şarkılarla, şiirin içindeki lirizmi daha da çok ortaya çıkardılar. Bu kez size, yazdığı 600'den fazla lied'le gerçek bir şarkı ustası Avusturyalı besteci Franz Schubert'in bir lied'ini dinleteceğim. Alman şair Friedrich Rückert'in "Lachen und Weinen (Gülmek ve Ağlamak)" başlıklı bu şiirinde, yaşamındaki gülme ve ağlamalarının nedenini çözmeye çalışan bir kişinin duygu ve düşünceleri konu ediliyor.

MÜZİK DİNLETİMİ: 12. Franz SCHUBERT: Lied - "Lachen und Weinen (Gülmek ve Ağlamak)" Op. 59 No. 4

Son örneğimizde, şiir - müzik birlikteliğine 20. yüzyıldan bir müzik dinletmek istiyorum. Üstelik bu örnek, bizden birinin: Benim de öğretmenim olan sevgili İlhan Usmanbaş'ın. Yapıtın adı: Üç Müzikli Şiir. Kendisi aynı zamanda besteci de olan Ertuğrul Oğuz Fırat'ın üç şiiri üzerine yazılan bu müziklerden yalnızca

"Zamanın Örumceği" adlı ilkinin dinleyebileceğiz.

MÜZİK DİNLETİMİ: 13. İlhan USMANBAŞ: "Üç Müzikli Şiir"den "Zamanın Örumceği"

Bu söyleşide dinlettiğim örnekleri, batı sanat müziği ile sınırladım. Gönül isterdi ki, Halk müziğimizden, Klasik Türk müziğinden, çeşitli ülkelerin halk müziklerinden, hatta pop müzik, caz müziği gibi günümüzde tüm dünyada çok yaygınlaşan müzik türlerinden de örnekler dinletebilirdim. Çünkü bütün bu müziklerin de edebiyatla yakından ilgisi vardır. Bugün izleyemeyeceğimiz bu müzikleri, başka bir buluşmamızda dinletme dileğiyle hepinize teşekkür ediyorum.